

Ἐντὸς τῶν μεγάλων δεδομένων τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως κατώρθωσαν οἱ νέοι Ἕλληνες μὲ αἷμα καὶ μὲ πνεῦμα νὰ μορφώσουν νέαν προσωπικότητα, νὰ μεταδώσουν πνευματικότητα καὶ εἰς τοὺς γείτονάς των καὶ ν' ἀναγκάσουν τοὺς δυτικούς λαοὺς νὰ στρέψουν τὰ βλέμματά των πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐγέννησε τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ἐικοσιένα, ἦτο πνεῦμα βαθύτατα ἀνθρωπιστικὸν καὶ δὲν ἐπήγαζεν ἀπὸ καμμίαν ἀφρηρημένην ἰδέαν, ἦτο τὸ ἀπλοῦν καὶ σύνθετον συνάμα πνεῦμα τοῦ τόπου, τὸ ὁποῖον εἶχε τώρα συγκεντρωθῆ ἔκ νέου εἰς προσωπικότητας μὲ εὐκρατον μεσογειακὴν ψυχικότητα. Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἦτο ζωντανὴ παρουσία τοῦ Ἕθνους, μοναδικὴ καὶ ἀνεπιανάληπτος σύνθεσις ὅλων τῶν στοιχείων τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως. Ἐν ὀνόματι λοιπὸν αὐτοῦ τοῦ παναρχαίου καὶ νέου πνεύματος ζητοῦν καὶ διεκδικοῦν τώρα οἱ Ἕλληνες ἐλευθερίαν γῆς, σώματος, ψυχῆς καὶ πνεύματος, ὄχι μόνον ὡς δικαίωμα, ἀλλὰ καὶ ὡς ὕψιστον ἀνθρώπινον χρέος. Ὡστε, διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὸ νόημα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ὅπως τὴν ἐδημιούργησε τὸ Ἐικοσιένα καὶ ὅπως τὴν ἐμυθοποίησεν ὁ Σολωμός, πρέπει νὰ συνθέσωμεν τὰ νέα μὲ τὰ ἀρχαῖα, τὸ Ἐικοσιένα μὲ ὅλην τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους.

Ὅσον ἀπομακρυνόμεθα χρονικῶς ἀπὸ τὴν μεγάλην ἐποχὴν τοῦ Ἐικοσιένα τόσο καὶ καθαρότερον φαίνεται τὸ νόημά της. Τὸ μνημεῖον τοῦτο τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἐμφανίζεται ὡς «πρᾶγμα ἐς ἀεὶ» καὶ ὡς πνευματικὸν φῶς, ὡς ἱστορία συνάμα καὶ μῦθος. Καὶ ἡ μὲν ἱστορία ἐγγυᾶται τὸ ὑψηλὸν πνεῦμα τοῦ μύθου, ὁ δὲ μῦθος τὸ μεγαλεῖον τῆς ἱστορίας. Τὸ ἀμοιβαῖον τοῦτο φῶτισμα ἱστορίας καὶ μύθου καθιστᾷ δυνατὴν τὴν κατανόησιν τῶν μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων, διότι ἄμυθος ἱστορία καταλήγει εἰς βανυσότητα, ἀνιστόρητος δὲ μῦθος εἶναι ἀπλοῦν φαντασιοκόπημα. Μόνον ἐκεῖ, ὅπου ἐνώνονται καὶ τὰ δύο καὶ ὅπου ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἀναπηδᾷ πλούσιον φῶς τοῦ πνεύματος, ὑπάρχει ἱστορικὸν μεγαλεῖον.

Ἄπ' αὐτὴν τὴν ἀποκρυστάλλωσιν τοῦ Εἰκοσιένα εἰς ἀντικειμενικὸν ἱστορικὸν νόημα καὶ εἰς μυθικὸν φέγγος γίνεται προσιτὸς εἰς τὴν γνῶσίν μας καὶ ὁ ἰδιαίτερος χαρακτήρ τῆς νεοελληνικῆς παραδόσεως, τοῦ γεννητικοῦ πυρῆνος τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. Δὲν εἶναι ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις μία ἀρηρημένη θεωρία, δὲν εἶναι ἓνα δόγμα ἐνσφηνωμένον διὰ τῆς βίας εἰς τὰς κεφαλὰς πῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ μία ἐνδόμυχος βίωσις, ἡ ὁποία γίνεται πρᾶξις καὶ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα. Ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις εἶναι ἔργον μακρᾶς ἱστορικῆς πνοῆς καὶ βαθείας πείρας. Ὅχι μόνον τὸ Εἰκοσιένα ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸ ἀπόκρυφον ἔργον τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν Ἰουρκοκρατίαν εἶναι καρπὸς αὐτῆς τῆς ἐσωτερικῆς πείρας τοῦ ἔθνους, τῆς κράσεως τοῦ ρεαλισμοῦ καὶ τοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἡ ὁποία παραδίδεται ἀπὸ γενεᾶν εἰς γενεᾶν ὡς τὸ πνευματικὸν κεφάλαιον τῆς φυλῆς διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ ἑλληνικὴ δημιουργία συνετελέσθη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, δίχως τυποποιημένον σύστημα, ὅπου πράγματα καὶ πρόσωπα βιάζονται, ἀλλὰ ἐστηρίζετο εἰς τὴν εὐκίνητον δύναμιν τῆς παραδόσεως καὶ εἰς τὴν ἀρετὴν τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα συνεκέντρωναν μέσα τους τὴν ἐνέργειάν της. Καὶ ἡ ἀρχαία καὶ ἡ νεωτέρα ἐνδόμυχος πεῖρα τοῦ ἔθνους, δηλαδή καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη παράδοσις, ἦσαν γεγονότα ὀργανικά. Καὶ ἡ ἀρχαία ὅμως καὶ ἡ νεωτέρα παράδοσις ἦτο ἀνθρωπιστικὴ.

Ὅτι μάλιστα τὸ Εἰκοσιένα ἦτο παντάπασιν ἀνθρωπιστικόν, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου ἐφώτιζεν ἔσωθεν τὰ πάντα, τοῦτο φαίνεται ἀπὸ ὅλα τὰ ἀντικειμενικά του ἐκφράσματα. φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀγωνιστῶν καὶ τέλος ἐπικυρώνεται ἀπὸ τὴν ποίησιν τοῦ Σολωμοῦ, ἡ ὁποία δίχως τὸ Εἰκοσιένα δὲν εἶναι νοητὴ. Ὁ ἀνθρωπισμὸς ὅμως αὐτὸς εἶναι ἐντελῶς συγκεκριμένος, καταφάσκει καὶ ἀξιοποιεῖ πλήρως τὴν προσωπικότητα καὶ ἐκβάλλει εἰς τὴν παλαιὰν ἐνδόμυχον πεῖραν τοῦ ἔθνους καὶ τὸ πνεῦμά του κυκλοφορεῖ

ἀπὸ ἄνθρωπον εἰς ἄνθρωπον ὡς μέγας ἐνωτικὸς μῦθος τῶν Ἑλλήνων. Δὲν εἶναι ὁ ἀνθρωπισμὸς τοῦ Εἰκοσιένα ὁ θεωρητικὸς ἐκεῖνος καὶ κάπως σκηνοθετημένος ἀνθρωπισμὸς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μὲ τὰ ρητορικὰ κηρύγματα περὶ δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ εἶναι κατάστασις τῆς ψυχῆς, εἶναι ἄμεσος καὶ ἐνεργὸς λαϊκὴ βίωσις, ἣ ὅποια ἔρχεται εἰς φῶς μὲ τὴν λιτότητα τοῦ ἠθικοῦ παραδείγματος καὶ τὴν μυθικὴν ἀπλότητα τοῦ λόγου. Δὲν εἶναι ὁ ἀνθρωπισμὸς αὐτὸς φῶτισις ἔξωθεν, ἀλλὰ εἶναι τὸ ἱλαρὸν φῶς τῆς παραδόσεως, τὸ ὁποῖον ἐγέννησεν καὶ ἔθρεψεν ὅλον τὸ κίνημα τοῦ Εἰκοσιένα.

Ἰδῶς ἐνεργεῖ τὸ ἱλαρὸν τοῦτο φῶς μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν Ἑλλήνων τοῦ Εἰκοσιένα καὶ πῶς ἀκτινοβολεῖ ὡς μυθικὸν φέγγος μέσα εἰς τὸν νοῦν των φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη, ὅπου δὲν ὑπάρχει καμμία ἔξωθεν φῶτισις. Ἴδου πῶς ζῆ τὴν παράδοσιν ὁ Μακρυγιάννης: «Ὅλοι αὐτοὶ οἱ μεγάλοι ἄνδρες τοῦ κόσμου», λέγει διὰ τοὺς ἀρχαίους ὁ Μακρυγιάννης, «κατοικοῦν τόσους αἰῶνας στὸν Ἄδη σ' ἓναν τόπον σκοτεινὸν καὶ κλαῖνε καὶ βασανίζονται διὰ τὰ πολλὰ δεινὰ ποὺ τραβάει ἡ δυστυχισμένη μερικὴ πατρίδα τους. Ὅλοι οἱ προκομμένοι ἄνδρες τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, οἱ γονεοὶ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ Λυκοῦργος, ὁ Πλάτων, ὁ Σωκράτης, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Λεωνίδας, ὁ Θρασύβουλος, ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ ἐπίλοιποι γενικῶς πατέρες τῆς ἀνθρωπότητος κοπίαζαν καὶ βασανίζονταν νύχτα καὶ ἡμέρα μὲ ἀρετὴν, μὲ εὐλικρίνειαν, μὲ καθαρὸν ἀνθρωπισμὸν νὰ φωτίσουν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ νὰ τὴν ἀναστήσουν, νὰ χη ἀρετὴ καὶ φῶτα, γενναιότητα καὶ ἀνθρωπισμὸν».

Σταθερὸν λοιπὸν ἐνόημα καὶ ἐνόημα τῆς παραδόσεως, ἣ ὅποια κινεῖ τὸ εἰκοσιένα εἶναι ὁ ἀνθρωπισμὸς, δηλαδὴ ἡ πίστις ὅτι ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει ἀξίαν μόνον δταν κινήσῃ ἐλευθέρως ὅλας τὰς δυνάμεις του καὶ τὰς συνθέσῃ κατὰ τὰ

μέτρα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς νοημοσύνης του. Ἐνα αὐτοδύναμον ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν ἐγὼ, ὄχι ἑτερόφωτον ἀπὸ τὴν δόξαν τοῦ παρελθόντος, ἔρχεται ἐδῶ διὰ μιᾶς εἰς φῶς καὶ διεκδικεῖ δικαίωμα καὶ χρέος ζωῆς καὶ ἐλευθερίας. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι τὰ ριζώματα τοῦ ἐγὼ τούτου φθάνουν ὡς τὴν ἀρχαιότητα δὲν ἐξηγεῖ ἀλλὰ περιγράφει μόνον τὴν γενεαλογίαν τοῦ κλασσικοῦ τούτου μνημείου τῆς πράξεως καὶ τοῦ πνεύματος. «Ὅλα τὰ μεγάλα δημιουργήματα εἰς τὴν τέχνην, τὴν ποίησιν, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν πολιτείαν ἔχουν ἀμεσον σχέσιν μὲ τὸ Θεῖον, στηρίζονται θεβαίως εἰς τὸν χρόνον, ἀλλὰ εἶναι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ προηγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα», λέγει ὁ μέγας ἱστορικὸς Ranke. Ἔτσι καὶ τὸ Εἰκοσιένα στηρίζεται εἰς ὅλα τὰ προηγούμενα, ἀλλὰ εἶναι αὐτοδύναμον, παρουσιάζεται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων ὡς αὐτενέργητον κατόρθωμα.

Αὐτὸ τὸ νόημα λαμβάνει καὶ μέσα εἰς τὴν ποίησιν τοῦ Σολωμοῦ ἢ ἑλληνικὴ ἐλευθερία. Εἶναι ὄντοτης μοναδικὴ καὶ ἀναντικατάστατος καὶ τὸ δικαίωμά της τὸ λαμβάνει ἀπὸ τὸ πραγματωμένον χρέος της. Ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι ἐδῶ ἀναλυμένη εἰς τὰ πάθη καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ εἶναι αὐτοδεσμευμένη μορφή θεϊκῆς παρουσίας, μορφή νίκης μὲ δλόφωτον ἀνάβλεμμα καὶ θεϊκὸν πνεῦμα, πυκνωμένον μέσα εἰς τὸν εὐπλαστον τύπον τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἐδῶ ἑλληνικὴ Θεότης, ἢ ὁποῖα περπατεῖ ἀπὸ τοπίον εἰς τοπίον, συγκεντρώνει ὅλον τὸν πόνον καὶ τὴν δόξαν καὶ εἶναι πλήρης νεότητος καὶ φρονήσεως. Κύριον γνώρισμά της εἶναι ἡ πανταχοῦ παρουσία της ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς, διότι ὅλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἐνσαρκώνουν τὸ πνεῦμά της, δηλαδή ἢ ἐλευθερία, ὅπως παρουσιάζεται εἰς τὴν ποίησιν τοῦ Σολωμοῦ, εἶναι ἐνέργεια ζωῆς καὶ ὄχι ἀφηρημένη ἰδέα. Παρελθὸν καὶ παρὸν γίνονται μέσα της ἕνα. Καί, ὅπως τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ Εἰκοσιένα εἶναι ἀπλᾶ καὶ κλασσικά, ἔτσι καὶ ὁ ὕμνος των, ἢ ποίησις τοῦ Σολωμοῦ εἶναι λιτὴ καὶ δίχως θόρυβον.

Καὶ ἡ προᾶξις καὶ ἡ ποίησις, καὶ ἡ ἱστορία καὶ ὁ μῦθος εἶναι ἐλεύθερα ἀπὸ ρομαντισμὸν καὶ θεατρισμὸν, δηλαδή εἶναι καὶ τὰ δύο ἔργα κλασσικά. Τοῦτο ἀξίζει νὰ τονισθῇ ἰδιαιτέρως, διότι τὴν αὐτὴν ἐποχὴν εἶχε κατακλύσει τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ὁ ρομαντισμὸς καὶ ὀλίγον πρὶν ἢ ἐπαναστατικὴ ὁχλαγωγία. Ἀντιθέτως ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος δημιουργεῖ τὸ μνημεῖον τῆς ἐλευθερίας μὲ κατὰ τὰ φαινόμενα ἀπλᾶ, κατ' οὐσίαν ὅμως σύνθετα καὶ ἀπὸ αἰδῶνας δόκιμα ὄργανα καὶ μέτρα τοῦ τοπικοῦ πνεύματος. Οἱ Ἕλληνες τοῦ Ἐικοσιένα, ἐλεύθεροι ἀπὸ τὸ βάρος τῶν συναισθημάτων καὶ σκοτεινῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι συνόδευαν τὸν ρομαντισμὸν, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴν ταξικὴν πικρίαν, ἡ ὁποία ἐγέννησε τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῆς Λύσεως, ἠλευθέρωσαν μὲ τὸ παράδειγμά των καὶ τοὺς ρομαντικοὺς ἑκείνους φίλους των, οἱ ὁποῖοι ἦλθον ἐδῶ νὰ τοὺς συνδράμουν εἰς τὸν ἀγῶνά των. Ἐγένετο δηλαδή καὶ μὲ τοὺς ἑλληνολάτραις αὐτοὺς ὅ,τι γίνεται πάντοτε μὲ τὰ ξένα πνεύματα ποὺ εἰσέρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τοὺς φιλέλληνας οἱ Ἕλληνες, δίχως συστηματικὴν διδασχὴν, ἀλλὰ μόνον μὲ τὸ κλασσικὸν βίωμα καὶ τὸ ἀνθρωπιστικὸν παράδειγμα, τοὺς ἔκαμαν πραγματικοὺς Ἕλληνας, τοὺς ἠλευθέρωσαν ἀπὸ τὸν ρομαντισμὸν τῆς Λύσεως καὶ τοῦ Βορρᾶ. Ἔτσι εἶδαν τοὺς Ἕλληνας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὅλοι ὅσοι τοὺς ἠγάπησαν, τοὺς εἶδαν ὡς διδασκάλους τοῦ κλασσικοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, διδασκάλους δίχως συστηματικὴν διδασχὴν.

Αὐτὸ ἦτο τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας ἐκείνης, ἡ ὁποία συνέθεσε ὅλα τὰ γόνυμα στοιχεῖα τῆς παραδόσεως μὲ τὰ ἔθροστα καὶ ἀκμαῖα συναισθήματα τῆς λαϊκῆς ψυχῆς. Αὐτὸ ἦτο τὸ πνεῦμα τῆς νέας πολιτείας τῶν Ἑλλήνων. Λιὰ τοῦτο καὶ ἡ μελλοντικὴ μας ἐξέλιξις, οἰανδήποτε μορφοῖν καὶ ἂν λάβῃ κατὰ τ' ἄλλα ἢ κοινοπραξία τῶν λαῶν, θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὸ ἂν θὰ κατορθώσωμεν νὰ συνθέσωμεν ἐκ νέου ὅλα τὰ δόκιμα στοιχεῖα τῆς παραδόσεως μὲ τὰ σκληρὰ αἰτή-

ματα τῆς σημερινῆς ζωῆς. Ὅρος ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐπιβίωσίν μας εἶναι νὰ μείνωμεν πιστοὶ εἰς τὴν ἐνδόμυχον ἱστορικὴν πεῖραν τοῦ ἔθνους καὶ νὰ μὴ παρασυρθῶμεν ἀπὸ γενικὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα καταπνίγουν τὴν πεῖραν ταύτην. Ὁ τόπος ἔχει ἰδικήν του ὄντολογίαν, ἣ ὁποία ἀπαιτεῖ καὶ ὁμόλογον πρὸς αὐτὴν δεοντολογίαν. Ἄν μεταφέρωμεν ἐδῶ ξένην δεοντολογίαν, διατρέχομεν τὸν κίνδυνον νὰ συνθλίψωμεν τὸ εἶναί μας καὶ νὰ μὴ ἀφήσωμεν νὰ βλαστήσῃ ἐσωθεν ὅ,τι δικαιώνει τὴν ζωὴν, ἣ ἐνεργὸς ἐλευθερία καὶ τὸ ἐνεργὸν πνεῦμα. Ἡ εὐκινησία καὶ ἡ ἐφευρετικότης εἶναι μόνιμα γνωρίσματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἐνῶ ὁ συστηματικὸς καὶ τεχνικὸς προγραμματισμὸς κατὰ τὴν σύγχρονον ἔννοιαν, ὁ ὁποῖος συχνὰ ἀδιαφορεῖ διὰ τὴν ἀναβλύζουσαν πηγὴν τῆς ζωῆς, τὸ ἄτομον, δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἰδική μας ἀρετή.

Ἐξ ἄλλου ἡ σχεδία εἶναι πανάρχαιον σύμβολον τῆς ἰδιοφυΐας τοῦ λαοῦ μας. Τὸ σύμβολον τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ ἄτομον ἀναγκάζεται ἀπὸ τὴν ζωὴν εἰς τὸν τόπον μας περισσότερον ἀπὸ παντοῦ ἄλλοῦ νὰ συνθέτῃ, δίχως ὅμως ποτὲ νὰ εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ σύνθεσις του θὰ ἐπιζήσῃ εἰς πάντα κίνδυνον. Διὰ τοῦτο πρέπει ἐδῶ τὸ ἄτομον νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν, τὴν ἐφευρετικότητα νὰ συνθέτῃ τὴν ζωὴν του ἀπ' ἀρχῆς. Συνάμα ἡ σχεδία ὡς σύμβολον τοῦ λαοῦ μας σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠμπορεῖ ἐδῶ νὰ δράσῃ ὡς μᾶζα, διότι τὸ στοιχεῖον τὸ ὁποῖον χρειάζεται περισσότερον ἢ ζωὴ εἶναι ὁ νοῦς, καὶ αὐτὸς εἶναι πάντοτε ἀτομικὸς καὶ ἀμετάδοτος. Ὁ αὐτοσχεδιασμὸς μὲ τὴν καλὴν καὶ τὴν κακὴν ἔννοιαν συνοδεύει τὴν ζωὴν μας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερον. Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶναι παράδειγμα κλασσικὸν τῆς καλῆς ἐννοίας, ὁ Ἀλκιβιάδης παράδειγμα κλασσικὸν τῆς κακῆς ἐννοίας. Καὶ τὰ στρατηγήματα τῶν ἀρχαίων καὶ τὰ στρατηγήματα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα εἶχαν ὡς πηγὴν τὴν ἀτομικὴν ἔμπνευ-

σιν. Τὸ σχεδιάζειν εἶναι ἡ μοῖρα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ ἦτο ἀριστοτεχνικόν, ὅταν ὁ σχεδιαστὴς ἦτο μεγαλοφυής, ὅποτε τὸ τάλαντόν του εὐρίσκετο εἰς ἄρμονίαν μὲ τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς. Ἄλλως ὁ σχεδιασμός ἔφερεν εἰς ἀποτυχίαν.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον ἡ πολιτικὴ μας ἱστορία, ἀλλὰ καὶ ἡ πνευματικὴ μας ζωὴ, ἡ ὁποία διέπεται ἀπὸ τὸν ἴδιον νόμον. Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος εἰς τὸν τόπον μας ὄχι μόνον σήμερον, ὅποτε ἔχουν ἀναμοχλευθῆ τὰ πάντα, ἀλλὰ καὶ πάντοτε εἶχε μέγα πρόβλημα νὰ λύσῃ. Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος καλεῖται ἐδῶ νὰ συνθέσῃ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς ἀπ' ἀρχῆς καὶ κατὰ τρόπον πρῶτον. Καὶ τοῦτο εἶναι ἔργον ἐπιπόνον καὶ δυσκατόρθωτον. Εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ καταξιώσῃ τὴν παράδοσιν δίχως ὅμως νὰ παραγνωρίσῃ τὰ αἰτήματα τῆς συγκεκριμένης ἱστορικῆς στιγμῆς. Τοῦτο σημαίνει νὰ ἴδῃ τὴν οὐσίαν τῆς παραδόσεως ἀπὸ τὸν πόνον καὶ τὴν ἀγωνίαν τοῦ παρόντος, διότι δίχως παρὸν δὲν ὑπάρχει οὔτε παράδοσις. Ἡ παράδοσις λοιπὸν ἐδῶ κινεῖται καὶ ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος πρέπει νὰ στερεώσῃ τὴν πνευματικὴν του ὑπαρξιν μέσα εἰς τὴν κινουμένην παράδοσιν.

Ἡ ἀδιάκοπος αὐτὴ ἀναπροσαρμογὴ τοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἐμπράγματος καταξίωσις τοῦ παρελθόντος ἀπὸ τὸ παρὸν εἶναι ὁ λόγος, ὁ ὁποῖος ἐκράτησεν εἰς τόσων αἰώνων νεότητα τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Ὅσον πολυπλοκότερος ἐγίνετο διὰ τοὺς ἀρχαίους ὁ γύριω κόσμος, ὅπου μέσα ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ δράσουν, εἴτε εἰς τὴν πολιτικὴν, εἴτε εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν, τόσον ἐφευρετικώτερον ἐνήργει ὁ νοῦς των. Τὰ πολύπλοκα δεδομένα τοὺς ἐνεθάρρουν νὰ συνθέσουν ἐκ νέου τὸ παρὸν μὲ τὴν παράδοσιν καὶ ἡ κλίσις των αὕτη ἐμεγάλωνε τόσον ὅσον καὶ ἡ πεῖρά των. Ὅτιαν μάλιστα ἡ ἐπιτυχία ἦτο ἀπροσδόκητος διὰ τοὺς πολλούς, τότε εἶχαν ὅλοι τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδουν ἀνάγλυφον τὴν ἀξίαν τῶν ἀρίστων, διότι ὁ νοῦς τῶν ἀρίστων ἦτο ὁ σχεδιαστὴς τῶν κα-

τορθωμάτων τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ πνεύματος. Τοῦτο πάλιν ἔδιδε ἀφάνταστον αἴγλην εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν προσωπικότητα, δίχως ὅμως ποτε ἡ αἴγλη αὕτη νὰ καταργῇ τὸν ἔλεγχον τοῦ ἔργου τῆς ἐκ μέρους τῶν ἄλλων. Ὅλη ἡ κίνησις αὕτη μετέβαλε τὴν ἀρχαίαν πολιτείαν εἰς κινουμένην πραγματικότητα καὶ εὐπλαστον κοινωνικότητα ἢ μᾶλλον μετέβαλε τὴν πολιτείαν εἰς καλλιτέχνημα, ὅπου ὅλα τὰ μέλη τῆς εὐρίσκοντο εἰς ἴσην ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ ἰδανικὸν κέντρον τῆς πολιτείας, δηλαδή ἀπὸ τὸ νόημά της. Αὕτη ἦτο καὶ ἡ ἔννοια τῆς πολιτικῆς ἰσηγορίας.

Ἡ ἐλευθέρα λοιπὸν προσωπικότης εἶναι ἡ κλασσικὴ μορφή τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως, δοκιμασμένη τόσον ἀπὸ τὸ πῦρ τῆς ἱστορίας, ὥστε, ὅ,τι καὶ ἂν γίνῃ γύρω μας, ὅσα καὶ ἂν ἀλλάξουν μέσα μας, πρέπει νὰ τὴν κρατήσωμεν ὡς πυρῆνα διὰ κάθε πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν ἀναγέννησιν τῆς ζωῆς μας. Κινουμένη καὶ δρῶσα ἡ προσωπικότης ἐντὸς τῆς ἀνθρωπιστικῶς ὀργανωμένης πολιτείας γίνεται πηγὴ δημιουργίας, διότι εἶναι νόμος ἡ ζωὴ καὶ ὡς πολιτικὴ φρόνησις καὶ ὡς πνεῦμα νὰ συγκεντρώνεται εἰς προσωπικότητας καὶ ἔτσι τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους νὰ ἐπιζῇ ἀπὸ ἐποχὴν εἰς ἐποχὴν. Τοῦτο ἰσχύει περισσότερο διὰ τὸν τόπον μας, διότι ἐδῶ τὸ αἶτημα τῆς συνθετικῆς δημιουργίας προβάλλει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν.

Ἄν συγκρίνωμεν τὸ μεγαλύτερον πνευματικὸν κίνημα τοῦ νεωτέρου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὴν Ἀναγέννησιν, μὲ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν τῶν Ἑλλήνων, ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὴν ποιότητα, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν μεγάλων προσωπικοτήτων, βλέπομεν ὅτι οἱ κλασσικοὶ Ἕλληνες ὑπερέχουν πολὺ καὶ κατ' ἀριθμὸν. Ἄν πάλιν θελήσωμεν νὰ γενικεύσωμεν τὴν σύγκρισιν καὶ θέσωμεν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ὅλον τὸν πολιτισμὸν τῶν ἄλλων Εὐρωπαίων καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ὅλον τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, θὰ παρατηρήσωμεν

ὅτι, ἐνῶ εἰς τοὺς Ἑλληνας ἢ ἐλευθέρα καὶ μεγάλη προσωπικότης ἦτο ὁ κανὼν τῆς ζωῆς, εἰς τοὺς ἄλλους Εὐρωπαίους εἶναι ἐξαίρεσις. Ἄν τέλος παραβάλωμεν τὰ κινήματα τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι ἠγωνίσθησαν διὰ τὴν ἐλευθερίαν των, μὲ τὸ κίνημα τοῦ Εἰκοσιένα, θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐσπᾶνιζεν εἰς τοὺς ἄλλους Εὐρωπαίους, δηλαδή ἢ ἐλευθέρα καὶ μεγάλη προσωπικότης, ἐδῶ ὑπῆρξεν εἰς μεγάλον βαθμόν. Τὸ Εἰκοσιένα ἐπικυριώνει τὴν παράδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεγάλων προσωπικοτήτων παρὰ τὸ ὀλιγάνθρωπον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Εἶναι τόσοσὸν πολλαὶ αἱ προσωπικότητες κατὰ τὸ Εἰκοσιένα, ὥστε ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωσιν ὅτι συνωστίζονται εἰς τὸν στενὸν χῶρον, ὅπου μέσα δροῦν. Ἡ διαφορὰ μὲ τὴν ἀρχαιότητα εἶναι ὅτι αἱ περισσότεραι προσωπικότητες τοῦ Εἰκοσιένα εἶναι πρακτικαί, δηλαδή χαρακτηῖρες μὲ ἰσχυρὸν φυσικὸν νοῦν καὶ πλαστικότητα, δίχως ὅμως ἀνωτέραν παιδείαν ἕνεκα τῆς ἱστορικῆς ταλαιπωρίας τοῦ ἔθνους. Καὶ ἐδῶ ὅμως τὸ προσωπικὸν στοιχεῖον εἶναι πολὺ ἰσχυρὸν καὶ ἀπέναντι εἰς τοὺς χαρακτηῖρας τοῦ Εἰκοσιένα οἱ ἐξέχοντες δυτικοὶ Εὐρωπαϊοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχαν τὸ γνῶρισμα τῆς ὁμοιομορφίας. Ἡ πρωτοτυπία τῆς ζωῆς ἦτο ἐδῶ ἀκόμη κανὼν, ἐνῶ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἦσαν πλέον καθιερωμένοι οἱ κοινοὶ τόποι.

Ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐπίστευσαν μόνον εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν αἰωνιότητα τῶν θεῶν καὶ μὲ τὴν πίστιν αὐτὴν μετέπλασαν τὴν ζωὴν εἰς αἰώνιον καλλιτέχνημα, ἔτσι καὶ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἐπίστευσαν μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον καί, ὅπως λέγει ὁ Μακρουγιάννης, «στὸ μᾶστορη γεροθεῶ» καὶ ἐδημιούργησαν τὸ καλλιτέχνημα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Τέκνα τῆς αὐτῆς ἑλληνικῆς φύσεως οἱ Ἕλληνες τοῦ Εἰκοσιένα, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι, ἦσαν ἠνωμένοι μαζί της καὶ εἰς αὐτὴν ἔλεγον τὸν πόνον των καὶ τὴν λαχτάραν των διὰ τὴν ἐλευ-

θερίαν. Τὰ μέτρα τῶν πραγμάτων ἦσαν πάντοτε διὰ τοὺς Ἕλληνας τὸ ἐλεύθερον πνεῦμα καὶ ὁ Θεός. Ὅλα τὰλλα ἦσαν δι' αὐτοὺς πράγματα δευτερώτερα. Καὶ σήμερον, ὅποτε ἔχουν ἀναμοχλευθῆ τὰ πάντα, αἱ σταθεραὶ ἀξίαι τῆς ζωῆς εἶναι δι' ἡμᾶς ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος καὶ ὁ Θεός. Ἐὐκαλλιτέχνημα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς ἐνδυναμώνεται ἀπὸ τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν, τοῦτο εἶναι καὶ σήμερον τὸ ἰδανικόν μας, τοῦτο ἀκριβῶς τὸ ἰδανικὸν διεκδικοῦν σήμερον καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Κύπρου. Ἡ μία καὶ πολυπαθὴς ἑλληνικὴ ἐλευθερία, παλαιὰ συνάμα καὶ νέα, ἀρχίζει νὰ φωτίζει καὶ τὴν θεοχάρακτον ἑλληνικὴν μεγαλόνησον, τὴν Κύπρον. Τὰ τεχνάσματα τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς εἶναι μάταια, διότι, ὅπου ὑπάρχουν μάρτυρες τῆς ἐλευθερίας, ἐκεῖ θάπτων ἢ βράδιον ἐγκαθίσταται ὅπωςδήποτε ἡ ἐλευθερία.

Χωρὶς τὴν ἔντασιν, τὴν ὁποίαν λαμβάνουν μέσα εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς προσωπικότητος, τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς ἐχθρεύονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο καὶ δὲν δημιουργοῦν πολιτισμόν. Χωρὶς τὸ χρέος, τὸ ὁποῖον ἔχει πρὸς τὴν προσωπικότητα μέσα του, ὁ ἄνθρωπος γίνεται μηχανή, ὅποτε θαυμάζομεν ἴσως τὸ τί κάνει, περιφρονοῦμεν ὅμως τὸ τί εἶναι. Τὸ σπέρμα διὰ κάθε σύνθεσιν εἰς τὸν τόπον μας εἶναι ἡ ἐλευθέρα προσωπικότης. Ἄλλοι λαοὶ ἔχουν τὰ πλάτη καὶ τὰ πλούτη τῆς γῆς, εἶναι μεγάλοι ὄγκοι ζωῆς, ἡμεῖς δὲν ἔχομεν παρὰ μόνον τὴν ποιότητα τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴν τὴν ποιότητα ἔχομεν χρέος νὰ τὴν ὑψώσωμεν καὶ νὰ κρατήσωμεν τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν ὑπεράνω ὅλων.

Τὰ ρεύματα τῆς σημερινῆς ἐποχῆς φαίνεται ὅτι ἀπειλοῦν νὰ παραμερίσουν, συχνὰ μάλιστα καὶ νὰ ἐκμηδενίσουν τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα. Μηχανισμὸς καὶ τυποποιημένη ἰδεολογία τῶν μαζῶν, οἱ κοινοὶ τόποι περὶ εὐδαιμονίας καὶ τόσα ἄλλα ἀπειλοῦν νὰ καταχώσουν τὴν προσωπικότητα. Τὸ ἰδικόν μας χρέος εἶναι νὰ τὴν κρατήσωμεν ἐλευθέραν καὶ

νά σεβασθῶμεν τὸ νόημά της, διότι τοῦτο εἶναι τὸ μοναδικὸν μέσον τὸ ὁποῖον ἔχομεν διὰ νὰ ἐπιζήσωμεν ὡς λαός. Ἡ ἐλευθέρα προσωπικότης εἶναι δι' ἡμᾶς ἀνάγκη βιολογικὴ συνάμα καὶ πνευματικὴ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ σχεδία τοῦ βίου. Ὅσον μεγάλην ἀνάγκην ἔχει νὰ συγχρονισθῇ τεχνικῶς καὶ οἰκονομικῶς ὁ νέος Ἑλληνισμός, ἄλλην τόσην μεγάλην ἀνάγκην ἔχει νὰ μείνῃ ἀσυγχρόνιστος ὡς πρὸς τὰ δόγματα στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς του παραδόσεως καὶ νὰ τὰ κρατήσῃ ἀκέραια, διότι αὐτὰ εἶναι τὰ ὄργανα τῆς λειτουργίας τῆς ζωῆς του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΤΟΜΕΑΣ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

2.

ΕΛΛΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗ¹

Ἡ σχέσης μεταξύ ἑνὸς κοσμοϊστορικοῦ λαοῦ καὶ τῆς οἰκουμένης εἶναι ἀμοιβαία. Τοῦτο σημαίνει ὅτι οὔτε ἡ οἰκουμένη νοεῖται δίχως τὸν κοσμοϊστορικὸν λαὸν οὔτε αὐτὸς δίχως τὴν οἰκουμένην. Κατὰ τὴν διαλεκτικὴν ὁμῶς σχέσιν τοῦ δοῦναι καὶ λαβεῖν μεταξύ ἑνὸς κοσμοϊστορικοῦ λαοῦ καὶ τῆς οἰκουμένης, τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι τὸ δοῦναι τοῦ κοσμοϊστορικοῦ λαοῦ πρὸς τὴν οἰκουμένην εἶναι μείζον ἀπὸ τὸ λαβεῖν ἐξ αὐτῆς. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καθιστᾷ ἕνα λαὸν κοσμοϊστορικόν.

Κοσμοϊστορικοὶ λαοὶ ὑπῆρξαν μέχρι σήμερον ὀλίγοι ἐπὶ τῆς γῆς. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀδέκαστος λόγος τῆς ἱστορίας. Πρωτεύουσαν θέσιν μεταξύ αὐτῶν κατέχουν οἱ Ἕλληνες. Εἰς τὴν ἐποχὴν μας ὑπάρχει ἡ τάσις τῆς ἰσοπεδώσεως τῶν πάντων —λαῶν, πολιτισμῶν καὶ ἀτόμων. Ἡ ἱστορία ὁμῶς δὲν γνωρίζει αὐτὴν τὴν ἰσοπέδωσιν. Ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ φύσις τὴν ἐπικυρώνει, διότι καὶ εἰς τὴν μηχανικὴν καὶ εἰς τὴν ἔμβιον μορφήν της ἡ φύσις εἶναι αὐστηρῶς ἱεραρχημένη.

Ἡ ἱστορία ὠνόμασε κοσμοϊστορικοὺς λαοὺς μόνον ἐκεῖ-

---

1. Ὁμιλία γενομένη εἰς τὸν λόφον τῆς Πνυκὸς κατὰ τὴν πρώτην Συνάντησιν τῶν Ἀθηναίων τὴν 6ην Ἰουνίου 1964.

νους, οἱ ὁποῖοι ἀνέδειξαν ὡς τὴν ὑψίστην ἀξίαν ἐπὶ τῆς γῆς τὸ πνεῦμα — ὠργάνωσαν διὰ τοῦ πνεύματος τὴν ζωὴν καὶ ἠρμήνευσαν τὸν κόσμον. Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐκφράζεται εἰς συγκεκριμένας ἀντικειμενικὰς μορφάς, ὅπως εἶναι ὁ μῦθος, ἡ θρησκεία, ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία. Διὰ τῶν μορφῶν αὐτῶν τοῦ πνεύματος ἕνας κοσμοῦστορικὸς λαὸς ἐπιδρᾷ καθολικῶς ἐπὶ τῆς οἰκουμένης καὶ ἀλλάζει τὸν ροῦν τῆς ἱστορίας. Καὶ τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι οὔτε ὁ κοσμοῦστορικὸς λαὸς κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς μεγάλης δημιουργίας του γνωρίζει τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς ἀκτινοβολίας τοῦ πνεύματός του, οὔτε ἡ οἰκουμένη συνειδητοποιεῖ ἀμέσως τὴν προσφορὰν. Ἡ ἐπεξεργασία τῆς προσφορᾶς γίνεται ἀπὸ τὴν οἰκουμένην β ρ α δ έ ω ς καὶ ἄ θ ο ρ ύ β ω ς. Ἔτσι οὔτε οἱ Ἕλληνες, ὅταν διὰ τῶν μεγάλων πνευματικῶν των δημιουργημάτων ἐχώρισαν ἑσῆει τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, εἶχαν συνείδησιν πόσον βαθεῖαν τομὴν ἤνοιξαν μὲ τὸ πνεῦμα των μέσα εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ πόσον μεγάλην ἀλλαγὴν ἔφεραν εἰς τὸν ροῦν τῆς ἱστορίας μὲ τὴν πνευματικὴν των παρουσίαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου.

Ὁ χωρισμὸς τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὴν Ἀσίαν ἔγινεν ἐπὶ Ἀσιατικοῦ ἔδαφους, διότι ἀκριβῶς ἐκεῖ ὑπῆρχε τὸ σημεῖον ἐπαρῆς. Εἰς τὴν Ἰωνίαν, καὶ συγκεκριμένως εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, εἰς τὴν Μίλητον, καὶ τὴν Ἐρεσον, ἐχώρισαν οἱ Ἕλληνες ριζικῶς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Διότι ἐκεῖ ἔφεραν τὸ πρῶτον εἰς φῶς ὅ,τι ἀνόμισαν Λόγον, ἐπιστήμην καὶ φιλοσοφίαν. Ὅ,τι ἐδημιούργησαν πρὸ τῶν Ἑλλήνων ἄλλοι κοσμοῦστορικὸι λαοί, Αἰγύπτιοι, Βαβυλώνιοι, Ἰνδοὶ καὶ Κινέζοι, ὅσον ὑψηλὸν καὶ ἂν εἶναι, καλύπτεται ἀπὸ τὸ πέπλον τῆς μαγείας καὶ τὴν ὀμίχλην τοῦ μύθου. Τὸ μαγικὸν καὶ μυθικὸν πνεῦμα εἶναι ἐδῶ παντοδύναμον καὶ ὑποτάσσει τὰ πάντα εἰς τὴν ἐξουσίαν του. Ἡ μαγικὴ καὶ μυθικὴ Θεογονία καὶ κοσμογονία εἶναι ἡ πηγὴ ὅλων τῶν

ἄσιατικῶν πολιτισμῶν. Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἐργάζεται ἐδῶ μόνον μὲ μαγικὰς καὶ μυθικὰς κατηγορίας—καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι ὅλα τὰ δημιουργήματά του εἶναι ἀλληγορικὰ καὶ διὰ τὰ γίνουσι κατανοητὰ χρειάζονται ἐρμηνείαν.

Τὸν πλούσιον καὶ δαιδαλώδη αὐτὸν κόσμον τῆς ἀλληγορίας τὸν ἐγνώρισαν καὶ οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ τὸν ὑπερενίκησαν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς ὑπάρχει Ἑλλάς καὶ Εὐρώπη. Οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι τῆς Ἰωνίας, ὁ Θαλῆς, ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ἄλλοι, εἶναι τὰ κοσμοϊστορικὰ πρόσωπα, τῶν ὁποίων τὸ πνεῦμα εἰσάγει τὸ πρῶτον τὸν Λόγον εἰς τὸν κόσμον, δηλαδή εἰσάγει τὸν αὐτεξούσιον νοῦν, ὁ ὁποῖος καταργεῖ τὴν ἀλληγορίαν καὶ διαχωρίζει τὴν Ἀσίαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία θὰ γίνῃ ἡ Ἡπειρος τοῦ Λόγου. Δύο τώρα εἶναι οἱ πόλοι τῆς ἱστορίας τῆς οἰκουμένης, δύο τὰ μεγάλα κέντρα τοῦ πνεύματος, ἡ Ἀσία μὲ τὴν ἀλληγορίαν καὶ τὴν βακχείαν τοῦ μύθου τῆς, καὶ ἡ Εὐρώπη μὲ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς τῆς καὶ τὴν νηφαλιότητα τοῦ λόγου τῆς. Τὸ «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος» ἠκούσθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἰωνίαν, ἐκεῖ ἔχει τὴν ρίζαν του.

Οἱ δημιουργοὶ τῆς τομῆς αὐτῆς μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας δὲν ἐσυνειδητοποίησαν τὸ μέγεθός τῆς. Βραδύτερον ὅμως ὁ Ἡρόδοτος εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἐξέφρασε τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας, ἀντίθεσιν ἡ ὁποία προσέλαβεν ἔκτοτε ποικίλας μορφὰς καὶ προσδιορίζει μέχρι σήμερον τὴν ζωὴν τῆς οἰκουμένης. Οἱ Μηδικοὶ πόλεμοι, ὅπου ἠπειλήθη ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος, ἐπέβαίωσαν τὸ πρῶτον αὐτὸν τὸν χωρισμόν. Ἔτσι ἔγιναν οἱ Ἕλληνες οἱ θεμελιωταὶ τῆς Δύσεως, τοῦ δευτέρου πόλου τῆς ἱστορίας.

Ἡ ἔντασις εἶναι τὸ κύριον γνώρισμα αὐτῆς τῆς δημιουργίας τῶν Ἑλλήνων, ἡ δὲ ἔντασις αὐτὴ ἔρχεται ἀπὸ τὴν συνείδησιν τῆς διαφορᾶς τοῦ πνεύματός των ἀπὸ τὸ πνεῦμα

τῆς Ἀσίας, τοῦ λόγου ἀπὸ τὸ ἄλογον, τοῦ ὁρισμένου ἀπὸ τὸ ἀόριστον, τοῦ σαροῦς ἀπὸ τὸ ἀσαφές. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μέχρι σήμερον ἡ Εὐρώπη, καὶ ὅταν ἀκόμη ἀργότερον ἀνεκάλυψε τὰς ἀγνώστους ἠπείρους—καὶ οὐσιαστικῶς ἀνεκάλυψε τὸν πλανήτην, διότι ὡς τότε οἱ ἄλλοι λαοὶ δὲν ἐγνώριζον καὶ εἰς ποῖον σημεῖον τοῦ πλανήτου ἔζων—ἔχει τὸ βλέμμα τῆς ἐστραμμένου πρὸς τὴν Ἀσίαν, τὴν ὁποῖαν ἀποκρούει καὶ ὅταν ἀκόμη τὴν κατανοῇ, ἢ μᾶλλον ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὴν κατανοεῖ. Ἡ ἀπόκρουσις ὅμως αὕτη δὲν σημαίνει ἀρνησίν ἢ καταδίκην, διότι ἡ Ἀσία παραμένει μέγεθος πνευματικὸν θαυμαζόμενον, μέγεθος τὸ ὁποῖον ἐλκύει καὶ σαγηνεύει, ἀλλὰ σημαίνει περιορισμὸν τοῦ πνεύματος τῆς Ἀσίας, τὸ ὁποῖον μέχρι σήμερον δὲν κατενόησε τὴν Εὐρώπην, εἰς τὰ ὄριά του, κινδυνεύει ὅμως νὰ βραχυκυκλωθῇ ἀπὸ τὰς φεβερῆς δυνάμεις τῆς τεχνικῆς τῆς Εὐρώπης, ἡ ὁποία εἶναι γέννημα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης. Λί συνέπειαι τῆς βραχυκυκλώσεως αὐτῆς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀνυπολόγιστοι καὶ διὰ τὴν Εὐρώπην καὶ διὰ τὴν Ἀσίαν.

Ἡ κοσμοϊστορικὴ τομὴ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας εἶναι ὁρατὴ εἰς τὴν τέχνην—καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν γλυπτικὴν. Ὅ,τι νοητῶς ἔγινεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία ἐχώρισε τὸν λόγον ἀπὸ τὸν μῦθον, τοῦτο ἀκριβῶς γίνεται αἰσθητῶς εἰς τὴν τέχνην.

Ἀκόμη καὶ τὴν ὑψηλὴν τέχνην τῶν ἀσιατικῶν πολιτισμῶν τὴν χαρακτηρίζει ἀκίνησις καὶ ὁμοιομορφία. Ἐνῶ τὰ ἔργα τῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων ἔχουν τὴν χάριν τῆς κινήσεως καὶ εἶναι μοναδικὰ καὶ ἀνεπανάληπτα. Ἐὐὶ ἀνεπανάληπτον σημαίνει ὅτι κανὲν ἔργον τέχνης εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντικαταστήσῃ ἓνα ἄλλο. Ἐνῶ ὅπου ἐπικρατεῖ ὁμοιομορφία εἰς τὴν τέχνην, ἐκεῖ εἶναι δυνατὸν τὸ ἓνα ἔργον τῆς τέχνης νὰ λάβῃ τὴν θέσιν τοῦ ἄλλου.

Κάθε μεγάλη τέχνη ἔχει τὸν χαρακτῆρα τῆς αἰωνιότητος. Ἡ τέχνη τῶν ἀσιατικῶν λαῶν ἐπικυρώνει αὐτὴν τὴν γενικὴν

ἀρχήν. Ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἴπωμεν ὅτι καὶ κάθε μεγάλη τέχνη εἶναι οἰκουμενική. Τὸ προνόμιον τοῦτο ἀνήκει μόνον εἰς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην. Ἡ διαφορὰ αὕτη μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς τέχνης τῶν ἄλλων κοσμοϊστορικῶν λαῶν ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τοῦτο: ὅτι ἡ τέχνη τῶν λαῶν ἐκείνων ὁμιλεῖ μόνον εἰς τοὺς συγχρόνους της καὶ διὰ νὰ γίνῃ νοητὴ ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν χρειάζεται ἐρμηνείαν ἀπὸ τὸν ἱστορικὸν τῆς τέχνης, ἀπὸ τὸν εἰδικὸν γνώστην αὐτῆς τῆς τέχνης, ἐνῶ ὁ φιλότεχνος ἄνθρωπος, δίχως τὴν βοήθειαν τοῦ ἱστορικοῦ, παραμένει μακρὰν αὐτῆς τῆς τέχνης· τὴν θαυμάζει, αἰφνιδιάζεται ἀπὸ αὐτὴν, ἀλλὰ δὲν τὴν καταφάσκει ἐσωτερικῶς. Ἀκόμη καὶ τὰ πραγματικὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν ἀσιατικῶν λαῶν παρουσιάζουν μέγα ὑπόλοιπον ἀφιλοξενίας —ἐμφανίζουν κάτι τὸ παράξενον. Τὰ γνωρίσματα ἀκριβῶς αὐτὰ περιορίζουν τὴν τέχνην αὐτὴν εἰς τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς της. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ἂν καὶ μεγάλη, ἡ τέχνη αὕτη δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ἀλλὰ σχετικὴ. Ἡ αἰγυπτιακὴ γλυπτικὴ π.χ. παριστάνει πάντοτε συγκεκριμένους, ὑπαρκτοὺς ἄνθρώπους, εἶναι σχεδὸν προσωπογραφία. Σκοπὸς της εἶναι νὰ διατηρήσῃ τὸ συγκεκριμένον πρόσωπον εἰς τὸν λίθον καὶ πέραν τῆς διαρκείας τῆς ζωῆς του.

Ἀντιθέτως, ἡ ἑλληνικὴ γλυπτικὴ τέχνη δὲν παρουσιάζει συγκεκριμένα πρόσωπα, ὑπαρκτά, ἀλλὰ τὸν τέλειον ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται ἐνώπιον ἡμῶν ἔτσι, ὥστε νὰ μὴ γνωρίζωμεν ἂν πρόκειται περὶ ἀνθρώπου ἢ Θεοῦ. Τοῦτο ἀκριβῶς συμβαίνει εἰς τὰς ὑπερόχους ἐκείνας μορφὰς τῆς ἀρχαϊκῆς ἑλληνικῆς τέχνης εἰς τὰς ὁποίας δίδομεν τὸ ὄνομα Ἀπόλλων. Τὸ ὄνομα τοῦτο κατ' οὐσίαν ἀποτελεῖ μίαν ἀξιολογικὴν κρίσιν περὶ τοῦ ἐξαιρέτου κάλλους, δηλώνει τὴν θειότητα—τὸ θεείκελον—ἄχι ὅμως μίαν συγκεκριμένην ὑπαρκτὴν φυσιογνωμίαν, ἀλλὰ τὸ αἰσθητὸν ἀρχέτυπον τοῦ ἀνθρώπου.